

בירור הלכה

בענין שימוש חשמל בשבת

אשמח לשמוע ולקבל תגובות והערות והארות
הן לאיסור וכל שכן להיתר
במספר פלפון 0527159041

שימוש חשמל בשבת

פרק א

החששות

- ב -

חששות משום איסור מעשה שבת

א. האם יש בכלל איסור הנאה להשתמש עם החשמל מחמת המלאכה שנעשית בשבת בתחנת החשמל.

ב. אם המלאכות שהם עושים הוא דוקא תיקון תקלות ואז יש לדון אם יש בזה ההיתר של חולה, כיון שהמערכת עובד ביחד לכל השכונות וביניהם מסתמא יש חולים וקטנים ויולדות שהחשמל פיקו"נ בשבילם, וכן מצד המצב הבטחוני חייב להיות חשמל, ויש לדון אם הוא דומה למה שמבואר בסימן ש"ח ס"ב דהשוחט לחולה מותר לבריא דאי אפשר לבזות בשר בלא שחיטה.

ג. אם יש מלאכות שהם עושים בשביל היסכון וכדומה יש לברר האם נהנים מהמלאכות הללו, ואם יש בזה היתר כיון שהם עושים לצרכם והקונה אינו רוצה ליהנות מהם.

- ג -

איסור הנאה

הנה לפי מה שמבואר בספר מאורות נתן ושבזו יצחק ח"ו פרק י"ט וחלק י"ב ומאור שבת ובעוד ספרים שביירו היטב הדבר, וכן מה שניסיתי לברר על פי מומחים העובדים

- א -

הנידון

ידוע כי בארץ ישראל החשמל מיוצרת בשבת ע"י יהודים מחללי שבת רח"ל, ורבים נוהגים להשתמש עם החשמל הזה, אבל יש שאינם משתמשים עם זה רק עם נגרטור או מצברים, ויש לברר האם הוא רק חומרא או שמעיקר הדין אסור להשתמש עם החשמל.

והנה זה ברור שבחברת חשמל עושים מלאכות גמורות מדאורייתא ומדרבנן במשך השבת, מתחילת השבת ועד סופה, והעובדים שם הם מומרים ומחללי שבתות בפרהסיא, ואין על זה שום חולק (בעבר היו מפרסמים שאין עושים מלאכות והכל עובד אוטומטי, וכבר נתפרסם לכולם ששיקרו, וכן בעבר לא היו עושים מלאכות בתחילת השבת משא"כ בזמנינו).

והנידון מתחלק לב' דברים:

א. מצד איסור הפצא, אם יש איסור להשתמש עם החשמל משום איסור מעשה שבת כמבואר בסימן ש"ח ס"א. ב. מצד איסור גברא, אם יש איסור לגרום מלאכות לצורך פיקוח נפש ושלא לצורך פיקוח נפש כאשר יתבאר בע"ה להלן (פרק ד).

וקודם נברר צד האיסור של מעשה שבת, ויש לברר בזה ג' דברים:

היתר חולים

המובא בבית יוסף בסימן רנ"ג דגוי שהדליק נר וחיים בו מים אסור ליהנות מהמים, אע"פ שאינו נהנה מנוף הנר.

ולפי זה פשוט שאין היתר להשתמש בשבת בכל דבר שמגיע מכה חשמל שנעשתה בשבת, דמלאכה שנעשתה בשבת ע"י ישראל אסור גם לאחרים לבו ביום, כמבואר בשו"ע (סימן שיח ס"א).

בשטח, ודאי שנעשה מלאכות בשבת (כגון הוספת פחם ודלק לדוד, וחיבור גיגורטרים נוספים) וזה שמשמש נהנה מהם בשבת עצמו מאור הדולק בבית וברחוב, ומחשמל שבמקרה, ושבמיהם מים ושבפלמאות וכו'. ואף אם אינו נהנה מנוף הפחם והדלק, מכל מקום הרי הוא נהנה מכה האנרגיה והזרם שנוצר ממנו ומגיע עד לבית שלו, וזה מיקרי הנאה אסורה במעשה שבת כמבואר ברשב"א

פרק ב

היתר חולים

לעשות כל כך הרבה מלאכות, ורק משום הבריאים שמשתמשים גם כן בזה (ובפרט שמעמידים שעוני שבת המשנה גודל זרם החשמל) הם צריכים להוסיף עוד הרבה יותר. ואם כן נמצא שיש כאן ריבוי מלאכות גם בשביל הבריאים, ויש לעיין אם מחמת זה מיקרי מעשה שבת לאסור.

וכדי לברר זה הענין נקדים הדין המבואר בסימן שי"ח ס"ב דהמבשל בשבת לחולה אסור לבריא שמא ירבה בשבילו, אבל השוחט בשבת לחולה מותר לבריא, דאי אפשר לבזית בשר בלא שחיטה ולכן לא שייך שמא ירבה בשבילו.

ונחלקו הרשב"א והר"ן בטעם הגזירה של שמא ירבה בשבילו, הרשב"א (חולין טו: ד"ה המבשל) פירש דהגזירה הוא שמא לאחר שיניח הקדרה על האש ירבה שם חתיכה בשבילו וגזרינן שמא יעשה כך ויבוא לידי איסור סקילה, אבל לא חיישינן שמא ירבה חתיכות בקדרה קודם שיתן אותה על האש דאפילו עבד הכי לית כאן איסורא דאורייתא אלא דרבנן בלבד. ע"כ. והר"ן (ביצה טז:) חולק עליו דגם ריבוי בשעורין הוא מדאורייתא, ואם כן לדבריו יש לחוש שמא ירבה מתחילה

- א -

היתר מעשה שבת משום פיקוח נפש כשנעשה גם לצורך בריא

והנה עיקר ההיתר המפורסם הוא דכיון שכל מערכת החשמל שבכל הארץ הוא גוף אחד, וכל הפעולות הנעשות נעשה בבת אחת, ובתוך הארץ פזורים חולים אשר זרם החשמל הוא פיקוח נפש בשבילם, וכן מצד מצב הבטחוני חייב להיות חשמל, לכן העובדים בתחנת חשמל מחוייבים על פי דין לחלל שבת משום פיקוח נפש, וממילא אין כאן מלאכת איסור כלל.

בראשית נבאר על הצד שכן היא המציאות שכל הפעולות אשר נעשה לצורך הוספות כח בזרם החשמל הוא אך ורק לצורך קיום הכח בלבד, ואז יהיה בזה ההיתר של פיקוח נפש. אבל יש לברר בזה כמה דברים:

מקודם יש לעיין דאין הכי נמי דבשבת עצמה ברגע שצריך להוסיף עוד כח יש כאן מקרה של פיקוח נפש, אבל אילו מערב שבת לא היו משתמשים רק החולים בלבד לא היו צריכים

דאס הפרי נגמר בשולו ושוב אין גדל והולך מותר לאכלו (עיין משנה ברורה ס"ק טו). ולכאורה צ"ב דחלא קציצת פירות מתייחס אחר דברים פרטים ולמה לא נחוש שמא ירבה בשביל הבריא (עיין סימן שכח סט"ו). ובתהלה לדוד כתב דמיירי שאוכל מזה הפרי בעצמו שנקצץ להחולה.

ולכאורה צ"ב דמה לי מאיזה פרי הוא אוכל עכשיו, הלא מ"מ יש לחוש שיבוא לקצוץ עוד פרי אחר בשביל הבריא. ונראה דלעולם לא חיישינן שיבוא לעשות מלאכה חדשה בשביל הבריא, אלא שמא ירבה באותה מלאכה גם בשביל הבריא, כדמשמע מהלשון 'שמא ירבה', ולפי זה צ"ל דהרשב"א ס"ל דלהוסיף בשר בקדירה שעל האש נראה לבני אדם שאין זה מלאכה גמורה אלא תוספת כיון שעדיין לא נגמר הבישול ולכן אסרוהו.

ומזה נראה דבודאי חיישינן שיוסיף עוד פעולות במלאכה זו בשביל הבריא, דהיינו שבתוך המלאכה זו יוסיף עוד פעולות, למשל לא חיישינן שיבשל שני קדירות אבל בקדירה זו חיישינן שיוסיף עוד בשר, והחילוק בין שחיטה לבישול הוא, דמלאכה מתייחסת אחר פעולות מועטות חיישינן שיוסיף עוד פעולות במלאכה זו משא"כ בשחיטה שכוללת בתוכה כמה פעולות.

ולפי זה נמצא דלדעת הרשב"א אין החשש דשמא ירבה שייך רק בבישול, שהרי לא חשש כלל לריבוי בשיעורים קודם נתינת הקדירה על האש, והוא הדין בקציצת פירות ושאר דברים לא חיישינן שירבה מתחילה, ואם כן נמצא שאין חשש אלא בבישול דשם ההוספה שלאחר כך נראה כתוספת מלאכה ולא כמלאכה חדשה, אבל בשאר מלאכות הרי זה מלאכה חדשה. אבל להר"ן דחיישינן לריבוי בשיעורים חיישינן גם כן בקציצת פירות ושאר מלאכות שמא ירבה מתחילה. ולפי זה מה שכתב הרמ"א דשאר מלאכות דינו כמבשל אתיא כהר"ן.

בקדירה קודם שיתנהו על האש, וכן צידד המשנה ברורה (ס"ק יג).

והנה לדעת הרשב"א דמפרש דחיישינן בבישול שיעשה פעולה מיוחדת להבריא, שיוסיף התיכה בקדירה, צ"ב למה בשחיטה לא חיישינן שיוסיף לשחוט עוד בהמה. ובפשטות י"ל דהתיכות בשר שהם חלקים נפרדים וצריך לצמצם בבישולו בדיוק לפי צורך החולה אם כן יש לחוש שיבוא להוסיף ויאמר לצורך החולה נתכוונתי, אבל בשחיטה שלצורך החולה די במשהו ממנו לא שייך לחוש שישחוט עוד בהמה.

ואמנם גם לדעת הר"ן יש לעיין, דמאי שנא כמה חתיכות בשר בקדירה דיש בזה איסור ריבוי בשיעורים, הכי נמי מי ששוחט בהמה גדולה יותר יש בזה איסור ריבוי בשיעורים (כמבואר במנחת חינוך ותהלה לדוד וכף החיים, ויש לדחות דדוקא כשהמלאכה הוא תיקון המאכל או נעשה כאן תיקון יותר ויש בזה ריבוי בשיעורים, משא"כ שחיטה דאין המלאכה מחמת תיקון המאכל רק נמילת נשמה אין בזה ריבוי בשיעורים, ודו"ק), ואם כן גם בבמה נחוש שמא ישחוט בהמה יותר גדולה. ולפי האמור י"ל דלא חיישינן לכך כיון שאינו צריך לצמצם, ולא חששו אלא במוסיף חלק נפרד שאין החולה צריך לו.

ולפי זה נמצא דאין היתר אלא בשחיטה דוקא שהמלאכה שלו כוללת הרבה חתיכות בשר אבל דבר שהמלאכה שלו מתבצע לדברים פרטים חיישינן שמא ירבה, ועיקר החשש הוא שיוסיף עוד מלאכות מחמת הפרט, ובזה מובן מה שהרמ"א כלל בשולחן ערוך דשאר מלאכות דינו כמבשל, דשחיטה הוא המיוחד בזה שהוא כולל הרבה.

ואמנם צ"ע דהרמ"א כתב שאם קצץ פירות מן המחובר לחולה בשבת אפי' היה חולה מבע"י אסור לבריא בשבת משום שגדל והולך בשבת ויש בו משום מוקצה. ע"כ. וכתבו האחרונים

היתר חולים

דמ"מ בשעת השחיטה לא נעשה כאן איסור, מה שאין כן במבשל שעושה איסור כשמרבה לצורך הבריא.

ולפי זה נראה דמצד העושה המלאכה אין כאן איסור מעשה שבת של שמא ירבה בשבילו כמו בבישול, כיון דלא שייך להרבות בשביל הבריא לבד. אבל מצד הנהנה יש כאן חיוב על האדם שמשום שהוא משתמש עם החשמל צריך הלה להוסיף עוד כח בהיתר של פיקוח נפש, ודבר זה מחייב להנהנה לנתק הזרם קודם שבת כדי שלא יצטרכו לחלל שבת בשבילו, אבל אין זה אוסר ההנאה משום מעשה שבת שאין כאן מלאכת איסור, ואף שאם לא ישתמשו בחשמל יהיה פחות מלאכות מכל מקום לא מצינו שאסרו חז"ל בדיעבד על מלאכת היתר במקום שאין חשש למלאכת איסור מצד העושה.

ולא דמי למה שכתב הט"ז בסימן רע"ו (ס"א) דגוי שמשקה לבהמתו בפעם אחד עם בהמת ישראל אסור אפילו באין מכירו, דהא העכו"ם לא מילא אלא לצורך בהמתו לחוד וכיון שבהמת ישראל שותה עמה יצטרך בודאי להביא מים שניים, עיי"ש. דשם בהחלק שמרבה לצורך ישראל נעשה שלוחו ויש בזה איסור אמירה לעכו"ם, מה שאין כן בנידון דידן דזה שעושה המלאכה יש לו היתר על כל המלאכה ממש משום פיקוח נפש, כמו בשחיטה.

ועיין בשו"ת אנרות משה (ח"ד סימן קכז) שהחמיר מטעם שאפשר להכין מערב שבת גנרטור להבתי חולים, ואם כן כל שכן בזמנינו שכבר יש גנרטורים לכל בתי החולים, אבל נראה דאעפ"כ עדיין קיום החשמל הוא פיקו"נ, דבודאי יש בכל הארץ חולים וקטנים מפורים בכמה מקומות אשר הוא פיקו"נ בשבילם, גם מצד מצב הבטחוני קיים חשש של פיקו"נ אם לא יהיה חשמל. ואפילו שהם מרבים במלאכות משום הבריא אין זה יכול לאסור בדיעבד וכמו שביארנו, ומ"מ ודאי שאין זה היתר לכתחילה וכנ"ל (ואין חילוק בזה אם

ואפשר דגם להרשב"א יתכן לחוש לריבוי בשיעורים בלישה, שיש לחוש שיוסיף עוד קמח על העיסה לצורך הבריא קודם שיגמור לגלגל העיסה, ולא דמי למי שנותן קדירה על האש שהוא דרבנן שעושה פעולה אחת, מה שאין כן בזה דמוסיף עוד קמח ולש בידים.

ומ"מ דברי התהלה לדוד אינו מובן עדיין, דמה לי אם אוכל מפרי זה או מפרי אחר, דאטו המבשל מצומצם לחולה והשאר החולה יהיה מותר, הרי חז"ל גזרו שמא יבוא להרבות ולא יצמצם והכי נמי בזה. ובאמת שכן כתב הערוך השולחן (סעיף יד), וכן הפרי מגדים טרח בזה. וצ"ע.

- ב -

מבאר שאין כאן חשש שמא ירבה בשבילו

ועתה נבוא לנידון דידן, דהנה מצד א' הוא דומה לשחיטה דלא שייך לומר שמא ירבה בשביל הבריא אין כיון דאי אפשר לבזית בשר בלא שחיטה, והכא נמי הוא מערכת אחת לכל המדינה ביחד והחולים כרוכים במערכת זו, ואי אפשר להוסיף כח רק להחולים לבד. ומצד שני י"ל שלמעשה הוא מוסיף הרבה מלאכות רק בשביל השתמשות הבריא, שחרי לולי הבריא לא היו צריכים להוסיף כח גדול בזה, אמנם נ"ל דאע"פ שמוסיף מלאכות בשביל הבריא לא איכפת לן, דדוקא כשמרבה בשיעורים לצורך הבריא לבד דאז עושה מעשה איסור בזה קנסו לאסור שלא יהנו מעשיו הרעים, אבל כאן דסוף סוף מי שיושב בתחת חשמל הוא חייב לתקן ולהוסיף כח אין כאן מעשה איסור.

והדבר דומה להשוחט לחולה בהמה שלמה, ואחר כך הטמינו הבשר או שאכלוהו בריאים, ומחמת כן צריך לשחוט בהמה אחרת, דאע"פ שלכתחילה אסור להטמין הבשר או לאכלו כדי לשחוט אחר כך עוד בהמה אחרת, מ"מ לא אסרו חכמים מחמת זה לאכול הבשר,

שאם נתיר להשתמש עם החשמל לצורך חולים יבואו לעשות גם מלאכות לחיסכון, כמו שגזרו בשמא ירבה בשבילו, דלא מצאנו גזירה כזאת, דדוקא בריבוי בשיעורים גזרו, ולא גזרו שמא יבוא לשחוט עוד בהמה ולעשות מלאכות אחרות חוץ מזה וכמו שנתבאר לעיל.

מפעיל שעון שבת או לא דסוף סוף זה שעושה המלאכה באמצע השבת ומתקן החשמל מוסיף כח בשבילו, ולהלן (פרק ד אות ג) יתבאר אם אכן יש בנידון דין חיוב למנוע מלאכת פיקו"ג, וכל שכן לגרום לבתחילה. ומכל מקום אין לאסור בהנאה משום חשש

פרק ג

מלאכת פיקו"ג של מחלל שבת

חמדה פרשת ויחי שהאריך הרבה בזה, וע"ע בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סימן קסז אות יב) ובבית הלוי פרשת שמות שכתבו שאם עשה כן במזיד נחשב לו כאילו חילל שבת.

ומכל מקום אפשר דכיון דסוף סוף יש חובה לעשות מעשה זו משום פיקו"ג אין על זה שם מלאכה אסורה ואי אפשר לקונסו שלא יחנו מעשיו הרעים. ודי בזה לדחות סברת האוסרים בדבר שאין לנו מקור להחמיר, מאחר שלא מצאנו שחז"ל אסרו מעשה שבת לחולה.

- א -

אם יש לאסור כשהעושה המלאכה מחלל שבת במזיד

והנה יש שמפקקים בהיתר זה אפילו בדיעבד, די"ל דאין היתר של חולי אלא כשהעושה מכיון לצורך חולי, אבל המכיון בפירוש למרוד באיסור אע"פ שבמציאות יש כאן חולה אין זה היתר, ומעשיו אסורין משום מעשה שבת, דהמכיון לאכול בשר חזיר והעלה בידו בשר טלה צריך כפרה, ואם כן יש לומר דהרי זה נקרא מלאכת איסור. עיין בבלי

פרק ד

מלאכות לצורך חיסכון

חולה שהרי אנו משתמשים בחשמל שנוצר בחילול שבת משום בצע כסף.

- א -

מלאכות לצורך חיסכון

והנה לפי המציאות שהגידו לי הוא כך: שיש מספר דודים לצורך הבערת פחם שעל ידיהם מסתובב גלגל מחר המייצר זרם, והנה לפי כמות המשתמשים מגבירים וממעטים ההבערות, ויש תוכנית אוטומטית המחשב להגביר ולהוריד מספר ההבערות, ואמנם לצורך חיסכון הם משנים מקום ההבערות,

ואמנם אם אמת הדבר שאין עושים שום מלאכה בחינם רק לצורך תיקון תקלות, היה מקום להיתר של חולי בדיעבד עכ"פ, אבל לפי המציאות הם עושים מלאכות גם לצורך חיסכון, ולכאורה לפי זה נפל כל ההיתר של

אסור אבל לצורכו מותר דשוב אין לחוש לגזירה הנ"ל, וכן יש היתר בזה אפילו אם נהנה מנוף הדבר כל שהיה יכול ליהנות בלאו הכי כמבואר במשנה ברורה סוסי' רנ"ט ס"ק כ"ו ובסימן רנ"ג סס"א ברמ"א דמצטמק ויפה לו מותר, ובמשנה ברורה בסימן רנ"ב ס"ק ל', וכן מבואר בביתור הלכה בשם האליה רבה בסוסי' רע"ו דגוי שכיבה נר וחזר והדליק מותר מהאי טעמא.

ב'. מלאכה אסורה שנעשה ע"י ישראל באיסור, דבזה אסור על גוף הדבר משום קנס בכדי שלא יהנו מעשיו הרעים, ויש בזה קולא וחומרא, קולא, דלא אסור לאחרים בכדי שיעשו דלא חששו שיאמר לו לעשות כן פעם אחרת, חומרא, דאפילו אם היה יכול להנות בלאו הכי אסור כיון דסוף סוף הרי הוא נהנה ממעשה איסור כמבואר בסימן רנ"ט ס"ק כ"ה ובסימן רנ"ג ס"א בהג"ה דמצטמק ויפה לו אסור, מיהו דוקא דבר שלא נשתבח כלל ע"י האיסור כגון מצטמק ורע לו מותר אף שנשאר חס דזה לא מיקרי נהנה, כמבואר בפרי מגדים שם (מש"ז ס"ק י').

ג'. מלאכה שנעשה ע"י גוי בציווי ישראל, ובזה יש גם כן קנס על גוף הדבר כמבואר בתשובת הרשב"א שבב"י בסימן רנ"ג, וברמ"א בס"ה שם, דמהאי טעמא אסור גם לאחר שנצטמן כיון שחל איסור על זה הדבר. וכל שכן שיש בזה חומרא דאסור בכדי שיעשו משום גזירה דשמא יאמר לו. (ונחלקן הביאור הלכה שם והחזו"א אם גם באיסור דרבנן שייך בזה קנס לאסור לאחר שצטמן, ואכמ"ל).

- ג -

אין להתיר משום דבלא"ה היה כאן זרם אוטומטי

ועתה נבוא לגידון דידן, דאלו שהם עובדים בחברת השמל יש להם חומרא גם של ישראל לאסור משום קנס על מעשה שבת, וגם

דהיינו שמבערים דוד אחר בידים ומבטלים הפקודה שהיה אמור להבעיר באופן אוטומטי (למשל: אם יש דוד הזולה יותר ולפי התוכנית האוטומטי יופעל הדוד היקרה הם משנים ההבערה ומבערים ידני את הדוד שהיה יותר זולה), ונמצא שבעת החשמל מיוצר ע"י הבערה ידני ולא ע"י הבערה אוטומטי.

גם דברתי עם מהנדס בחברת השמל, ואמר לי שאינו יכול לפרט פרטים בזה, כי מי שאינו מכיר היטב את היצור לא יבין הדבר לאשורו, והדבר כרוך בהרבה פרטים, אבל זה מה שאומר, כי בודאי בלי ספק שנעשה פעולות ידניות בשבת שהם מלאכות דאורייתא אך ורק לצורך חיסכון כספי, והמלאכות האלו הם מקיימים את גוף מערכת החשמל, ולא רק מלאכות חיצוניות.

ויש לעיין האם שינויים אלו אוסר ההנאה, די"ל דכיון שגם אם לא היה כאן יד הדיוט באמצע, היה גם כן נוצר זרם באופן אוטומטי, נמצא שאינו נהנה כלל ממה שהתערבב כאן יד אדם באמצע ושינה התוכנית על ידי מלאכות דאורייתא, ומאידך גיסא יש לומר דמכל מקום הרי עתה החשמל נוצר על ידי הבערה האסורה ונמצא שאני נהנה מנוף האיסור.

- ב -

ג' הבדלים באיסור הנאה במעשה שבת

ובדי לדון בזה יש להקדים: שמצינו הבדל באיסור הנאה ממעשה שבת, בנ' אופנים: א' מלאכה המותרת כגון נכרי שבא מעצמו להדליק נר בשביל ישראל, דאסרו חז"ל ליהנות ממנו אע"פ שאין כאן שום מעשה איסור לפי שחששו שמא יאמר לעכו"ם להדליק ויעבור על איסור אמירה לעכו"ם שהוא קל בעיני הבריות כמבואר בסימן רע"ו, ואיסור זה אינו איסור עצמי וקנס על גוף הדבר אלא חשש וגזירה שמא יאמר לעכו"ם. ויש בזה חומרא וקולא, חומרא שצריך להמתין בכדי שיעשו, וקולא דדוקא אם נעשה לצורך ישראל

להגלגל. ורצה לדמותו למה שכתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק כג הערה קסו) דהמשנה שורש המלאכה באופן שלא נעשה שום דבר בהמלאכה בעצמה אין איסור, כמו המעביר עציץ נקוב ממקום למקום והמחליף שמן בנר ואינו גורם שינוי אצל השלכתה, והמעייץ שם יראה דהדמיון הוא כרחוק מזרח ממערב, דשם כתב שאין איסור בכלל כיון שאין כאן שום שינוי במלאכה בעצמה, אבל כאן הרי יש הבערה גמורה שנעשה בידיו ובודאי שקנסו שלא ליהנות ממלאכה שנעשה בידים אע"פ דבלאו הכי היה יכול ליהנות באופן אוטומטי, כיון דלמעשה לאחר שהפעילו ההבערה באופן ידני נעשה כאן מלאכה המייצר זרם שנחנה ממנו, וכעת אין כאן הבערה אוטומטי שמייצר זרם.

- ד -

אין להתיר לאחרים שאינם נהנים מזה

ואפשר לומר עוד דכיון דבשעה שהפעילו ההבערה ידני, עדיין היה שם הבערה אוטומטי, נמצא דהנאת הבערה היה רק לצורך היסכון לחברת השמל, והזה הנאה רק לו ולא לאחרים, וי"ל דאצל אחרים אין זה נקרא הנאה כלל כיון שאצלם היה זרם חשמל גם לולי זה, ועד כאן לא מחמירין בסימן רנ"ג ס"א בהחזירו יהודי ומצטמק ויפה לו דעכ"פ לולי המלאכה לא היה נשתבח התבשיל, משא"כ בזה דממילא היה כאן הנאה זו, וגם בנר שנכבה וגדלק ביד הגוי דמקילינן דוקא בגוי כדמוכח באליה רבה סוסי' רע"ו, היינו דלאחר שנכבה כבר לא היה נהנה מהמלאכה לולי ההדלקה, משא"כ בזה דבשעה שמדליקו אין צריך להגיע להנאה זו כלל ונמצא דלגבי אחרים לא אהני מעשיו כלל.

והנה זה פשוט דזה שעשה בן ודאי דאסור לו ליהנות מזה, שהרי זהו מה שרצה לעשות

החומרא של גוי של שמא יאמר כיון שהם מומרים כמבואר בפרי מגדים כאן וכמו שיתבאר להלן (אות יא), וא"כ מצד שהם יהודים יש לאסור גם אם נעשה המלאכה רק לצורך היסכון ובשבילם, וגם אם בלא פעולתם היה נוצר כאן זרם אוטומטי, כיון שנעשה כאן מעשה איסור קנסו שלא יחנו מעשיהם הרעים.

וראיתי מי שמעך בזה ורצה לדמות נידון דידן לגוי שכיבה נר וחזר והדליקו שהקיל הא"ר הנ"ל בגוי, דגם בלא המלאכה של היסכון היה קיים כאן זרם חשמל אוטומטי, וזה שהחליף הזרם מאוטומטי לידני לא הוסיף שום דבר בהנאה. וזה אינו נכון, דסוף סוף החשמל של עכשיו בא ממעשה איסור שנעשה ע"י ישראל, ונהנה ממעשה איסור, ודוקא בגוי דהאיסור הוא משום שמא יאמר לעשות בן פעם אחרת, יש היתר כשעושה בן לצרכו כיון שלא עשאו לשם ישראל, ולכן התיר הא"ר אם כיבה וחזר והדליקו דההדלקה נעשה לצרכו. אבל כשהאיסור הוא משום קנס שלא יחנו מעשיו הרעים הדבר פשוט שאין חילוק בזה.

ואין לומר דכיון שבעת החשמל הדולק חייב להתקיים מחמת החולה ואילו היה נכבה היה חייב להבעירו בידים ולכן זה לא נקרא הנאה ממעשה איסור, דלהיפך מצינו שמי שהדליק מחמת חולה ואין החולה צריך לזה דמותר כיון שלא נעשה מעשה של איסור עיין סימן שכ"ח סט"ו, אבל כאן היה מעשה איסור ואף שלבסוף גם החולה נהנה ממנו לא נפקע הקנס שנחנה ממעשה איסור ויש לחוש שיעשה בן גם פעם אחרת (וכ"מ בפשטות ממה שהרשב"א אסר אפילו לאחר שנצטמן התבשיל).

עוד ראיתי מי שרצה להתיר מטעם דבאופן אוטומטי היה מתקיים כאן הבערה מעצמה שהיה מגלגל הגלגל ומייצר זרם, והעושה המלאכה רק שינה בידיו מקום ההבערה אבל לא שינה שום דבר בעצם הגלגל המייצר הזרם, ונמצא שלא גרם במעשיו שום תוספת הנאה

מלאכות לצורך חיסכון

אמנם נראה לפשוט דבר זה מכאן, דבעיקר הטעם שאסרו מעשה שבת נחלקן רש"י והרא"ש, רש"י (חולין טו. ד"ה לא יאכל) פירש הטעם שלא יהנה ממלאכת שבת, והרא"ש (סימן יט) כתב דאין איסור ליהנות ממלאכת שבת, ומה שאסרו כאן הוא משום קנס, והקנס הוא שלא יהנו מעשיו הרעים כמבואר ברשב"א שם (טו.). והנפקא מינה ביניהם הוא לענין בכדי שיעשו, דלרש"י החמירו בכל הנאה הנגרם ממלאכת שבת, ולרא"ש לא אסרו רק בזמן שיש איסור לעשות כן כמבואר בבית יוסף בסימן שי"ח ובסימן תקט"ו, ואכמ"ל.

והנה רש"י לשיטתו ביאר שם, דהטעם שאסרו לאחרים הוא, לפי שיש איסור ליהנות ממעשה שבת וגם האחרים נהנים מהבישול, אבל אם היה הטעם משום קנס לא שייך לקנוס לאחרים. אבל לרא"ש דמפרש טעם האיסור משום קנס עכ"ל דס"ל דגם לאחרים שייך הטעם של קנס, (עיי' מה שהאריך הראש יוסף על הגמרא שם) וצ"ל שלא רצו לחלק בין לו ולאחרים וקנסו על העובר שגם אחרים לא יהנו ממעשיו (עיי' בעי"ז בשו"ע ד"ר סימן שכה ס"ט), אי נמי דהטילו איסור על גוף הדבר לאסרו כאיסור הנאה (ובדין חבליעות שבקדירה עיין במשנה ברורה שם).

ונמצא דלשיטת הרא"ש דמטעם קנסא ידידיה אסרו גם לאחרים, ודאי שיש לאסור כאן גם לאחרים שלא יהנו ממעשיו, כיון דלו בעצמו הוא אסור, ובפרט בנידון דידן שעשה כן מתחילה לשם אחרים כדי למכור החשמל דבודאי הוא קנס גם לו, וכמו שכתב בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן ג). אבל לשיטת רש"י י"ל דכיון שהאחרים אינם נהנים מזה אין בזה איסור. מיהו אנן קיימא לן כהרא"ש ומקילינן בכדי שיעשו כמבואר בפוסקים ובמשנה ברורה שם, דסבירא לן דעיקר הטעם אינו אלא משום קנס, ואם כן ודאי שיש להחמיר בנידון דידן לאחרים.

מלאכה דאורייתא בשביל בצע כסף, ונהנה בה, ויש לקנסו שלא יהנו מעשיו הרעים, אבל לגבי אחרים יש לעיין, דאי נימא דמה שאסרו לאחרים הוא משום שלא רצו לחלק בין לו ובין אחרים, אם כן גם לאחרים יהיה אסור כמו לו. אבל אם נאמר דמה שאסרו לאחרים הוא איסור בשבילם לבד כדי שהם לא יהנו ממעשיו הרעים, אם כן יש לומר דהם אינם נהנים מזה כלל.

והיה אפשר לומר דזה תלוי בפלוגתת האחרונים במעשה שבת שנתערב באחרים, דדעת רוב האחרונים דאינו בטל גם לו משום דבר שיש לו מתירין, ואע"ג דלו אסור לעולם, מ"מ כיון דלאחרים הוי דבר שיש לו מתירין לכן גם לו אינו בטל כמבואר במשנה ברורה (סימן שיח ס"ק ה) ודעת החתם סופר (שו"ת יו"ד סוס"י רכג) דגם לאחרים בטל דכיון דבשבילו אינו דשיל"מ גם לאחרים בטל, כיון שהם באים מכוחו עי"ש.

ואם כן י"ל דלדעת החתם סופר דכל עיקר האיסור של אחרים הוא בשבילו, יש להחמיר בנידון דידן כיון דהוא נהנה מזה, אבל לדעת רוב האחרונים י"ל דהאיסור שלהם אינו תלוי בו, וכיון דלהם אין כאן הנאה ממעשה שבת מותרים.

אבל כל זה אינו מוכרח כלל, שהם לא נחלקו אלא בדרך דשיל"מ האם נאסר לכל העולם בשביל אחד שאצלו אין זה דשיל"מ, ובזה דעת החתם סופר דכיון דמי שגרם האיסור אין לו דין דשיל"מ, אין ליתן לאחרים חומרא יותר ממנו, אבל עדיין יש לומר דהטעם שאסרו חכמים לאחרים אין זה בשביל דאהני מעשיו לגבי הוא עצמו, אלא משום דאהני מעשיו אצלם גם כן. וכן לדעת האחרונים יש לומר דעיקר טעם האיסור הוא בשביל שלא יהנו מעשיו אצלו, ומ"מ לאחר שכבר נאסר גם להם חל עליו דין דשיל"מ.

- ה -

אין להתיר משום שאין השבח ניכר בזרם החשמל שבביתו

והיה אפשר לומר דכיון דהמנורות וכל המוצרי חשמל נשארים דלוקים באותו מצב, והשינוי אינו אלא בחברת חשמל ששם הם צריכים להוסיף מתח יותר גבוה, אבל הזרם בעצמו שבכל בית ובית נשאר באותו מתח, אם כן יחשב הדבר כמי שהחזיר תבשיל חם המצטמק ורע לו ע"ג כירה שאינה גרו"ק דמותר ליהנות ממנו, ולא אמרינן דאילו לא היה מחזירו היה מתקרר והולך ועכשיו נהנה במה שנשאר חם, דכיון שלא נשתבח גוף הדבר רק השאירו באותו מצב לא מיקרי הנאה כמו שכתב הפרי מגדים בסימן רנ"ג (מש"ז ס"ק י), וכן מבואר בסימן רנ"ד ס"א. והכא נמי כיון שלא נשתבח גוף זרם החשמל שבבית, וכל המתח שהוסיפו הוא רק בחברת החשמל כדי שלא יקרס לא מיקרי הנאה.

אבל זה ליתא מכמה סיבות: ראשית, דמעם זה לא יועיל אלא אם כן האור והחשמל נשארו דלוקים מערב שבת, אבל יכבה ונדלק, או שנדלקו אורות חדשים שלא היה מקורם ודאי מיקרי נהנה.

וכן אין מעם זה מועיל רק להמנורות והמוזגנים וכיו"ב אבל התבשילים שהיו על הפלטה שהם מצטמקים ויפה להם הלא ניכר בהם שבת המלאכה, ואף שהם באים מזרם חשמל שלא נשתנה בכוחו שום דבר, מכל מקום מה ראית לילך אחר הזרם שבאמצע, אדרבה לך אחר התוצאה שהוא התבשיל שנשתבח, או לפחות תלך אחר עיקר כח הזרם שבחברה, שנתרבה שם כח הזרם, ולמה תלך רק אחר האמצעי.

ועוד דעיקר הדמיון אינו אמת, דגבי תבשיל אפשר לומר שלא הוסיף המלאכה שבת בתבשיל מה שלא היה מקורם, דכל מאכל

ומשקה לאכילה ושתיה הם עומדים ושבתם תלוי במה שהם מוטעמים יותר לאכילה, ואם היה ראוי לאכילה כמו קודם אין כאן שבת הניכר. אבל זרם שמתחדש כל הזמן בכח האנרגיה לא שייך לומר שלא ניתוסף בו שבת שלא היה מקודם, דכל רגע הוא מתחדש מחדש, והרי זה כמוסיף שמן לנר דאמרינן דמה שדולק יותר זמן מחמת השמן מיקרי הנאה (כמבואר בסימן רע"ו ס"ד), ולא אמרינן דאין שבת בנר כיון שהנר נשאר דלוק כמו שהיה קודם.

ואין לומר דרזקא כשהוסיף שמן לנר, והנר דולק יותר זמן, אז מיקרי תוספת הנאה, משא"כ בנידון דידן שהזרם היה אפשר לידלק כל השבת, ורק מחמת השינויים שקרה באמצע השבת הוסיפו עוד הבערה, ובפועל זה לא ניכר במנורות ובזרם החשמל שבבית ולכן זה לא נקרא שבת הנאה. הא למה זה דומה, למי שהוסיף שמן לנר ואחר כך ניקב הכוס ומטפטף השמן ויורד, ולולי ההוספה כבר היה נגמר השמן ונכבה כעת, דודאי אסור להשתמש עם הנר אע"פ דאם לא היה נקב היה דולק גם עתה. (אח"ז ראיתי בשולחן שלמה שדן בכל זה וברוב הדברים כיוונתי לדבריו).

- 1 -

אין היתר לחסוד ממון ולהרבות במלאכות כשיש פיקו"נ

עוד ראיתי מי שרצה לומר שעדיין לא נפל ההיתר של פיקו"נ נפש, אף שהם עושים כן לצורך חיסכון, כיון דלמעשה היה צריך להיות כאן תוספת הבערה וזרם חשמל לצורך חולים, נמצא שהותרה כאן הבערה וייצור הזרם לצורך פיקו"נ, ולכן אין חברת חשמל מחוייבת לתת משלהם ולהפסיד ממון משום צורך פיקו"נ, אף שמחמת כן יצטרכו לעשות מלאכות שבת בהעדרו. ואף שאין דבר זה ראוי להיאמר כלל, לא נמנעתי להעלותו על הכתב מפני הטעמים.

מלאכות לצורך חיסכון

- 1 -

ספק מעשה שבת

ואמנם אחר כך דברתי עם מומחים העוסקים בחברת חשמל, וקצת מהם אמרו לי שאין המציאות הנ"ל שכתבתי בריש הפרק נכון כלל, כי לפני ט"ו שנים היה צריך לעשות כן פעם אחת ב 7 חודשים, וכיום היא פעם בשלוש שנים ומחצה, ובודאי שהוא ספק רחוק בכל שבת, אבל הודו לי שיש פעולות דאורייתא הנעשות שם, ובודאי שהשיקול שלהם הוא גם חיסכון כספי אלא שיש להם גם שיקול שבת, אבל לא מחמת המציאות הנ"ל, ואמרו לי שודאי שזה רק ספק אם נעשה מלאכות דאורייתא לצורך חיסכון בכל שבת.

ונראה דכיון שאי אפשר לדעת באופן ברור מה הם הפעולות שהם עושים, שהם רוצים להעלים מאיתנו מה שהם עושים כדי שלא נגרום להם בעיות הלכתיות (כפי מה שהם קוראים לזה), והם מחללי שבתות במידה, ויצירת החשמל הוא דבר הצריך פיקוח תמיד, לכן ודאי שיש לנו לחשוש שיעשו מלאכות דאורייתא בשביל בצע כסף כל זמן שאין השגחה מצדינו על זה, או שיפעילו זרם רק באופן אוטומטי. ובפרט שיש הרבה העובדים בפנים בתחנת חשמל שהודו לי ואמרו שאין זה ספק כלל ובודאי נעשה הרבה פעולות בכל שבת לצורך חיסכון כספי.

ואמנם על הצד שזה אמת שזה רק ספק אם כן יש לנו ספק מעשה שבת דאיסורו רק מדרבנן, ויש להתיר בדבר שאין לו מתירין, אבל בדבר שיש לו מתירין צריך להמתין עד מוצאי שבת כמבואר בשולחן ערוך בסימן שכ"ה ס"ט דאפילו בספק איסור מעשה שבת צריך להמתין, ועיי"ש בשולחן ערוך הרב (סי' ויד).

אלא דלפי זה יש לדון בכל פרט ופרט אם אין זה נכלל בדבר שיש לו מתירין, דאין הכי נמי דעצם הקריאה כנגד אור החשמל י"ל דלא

כי הגה הטועה בנה יסודו על מה שכתב במנחת שלמה (ח"א סימן ז) דמותר להדליק את האור בשביל החולה שיש לו סכנה, אף אם אצל שכינו ישנה מנורה דלוקה, אלא שהעמדתה לרשות החולה תגרום לשכן צער וסבל גדול, כגון ששכינו ישן ויש צורך להעיר אותו, שהותרה או שהודחה מלאכה זו בשביל פיקו"נ, ואין צריך להפסיד אחרים בגלל זה.

ותימה אני אם יש מי שיטעה בכך, דהמעין שם יראה דעיקר יסודו הוא ממה שכתב הרמ"א בהלכות אבילות (סי' שעד ס"ב) לענין טומאת כהן לקבורת מת מצוה, דאם אינו מוצא שיקברוהו רק בשכר אינו חייב לשכור משלו אלא מטמא אם ירצה. ומבאר שם הטעם דכיון שהותרה דבר זה אצלו אינו צריך להפסיד ממון ולהבריח עצמו מזה, והכי נמי אינו צריך למצוא פתרונות שהוא הפסד וצער וטירחא בשבילו.

וזה פשוט דזהו דוקא באופן שניתר מלאכה לצורך פיקו"נ, דהיינו שיש חיסרון להחולה שהיבים לעשות לו מלאכה זו. אבל באופן שלא ניתר המלאכה כלל, דבאופן אוטומטי הזרם והחשמל מתקיים להחולים ודאי שאין שום היתר לחלל שבת באופן ידני מחמת חיסכון. וזה ודאי שזה דומה למה שכתב הביאור הלכה ריש סימן רע"ח דאם יש עיצה אחרת שאינו צריך לחלל שבת בשביל החולה חייב חטאת אם חילל, ואם כן יש כאן איסור מעשה שבת גם כן.

ולא דמי למה שכתב החזון איש (סימן נב ס"ק ט) דמלאכה שהיה אפשר לעשותה ע"י נכרי ועשאו ישראל, שאין בזה איסור בדיעבד גם להרמ"א בסימן שכ"ח ס"ד. דזהו דוקא שם דלולי המלאכה היה כאן חיסרון להחולה, שהיה חייב שיהיה לו זה המלאכה, ולכן הותרה לו משום וחי בהם, אבל בדבר שבאופן אוטומטי הכל יתקיים ודאי שאין שום היתר לחלל שבת משום חיסכון גם שיש כאן מקרה של חולה.

ומוסיפים ומגרעים על הכל ביחד, והם חוסכים בזה מליוני שקלים, ובפרט שהם אומרים בפירוש שאין להם רשות לגלות דיש דברים בגו.

- ח -

אין אדם אוסר דבר שאינו שלו

יש לעיין אם יש כאן היתר של אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. דהנה מי שעשה מלאכה בתוך של חבירו והיה יכול ליהנות מבלעדי המלאכה, כגון שבא מי שהוא ושפך מים לתוך קדירה שעומד על האש בלא ידיעתו של הבעלים, אי אפשר לאסרו על הבעלים מטעם קנס, דאנ"פ שאסרו מעשה שבת בין לו בין לאחרים היינו במקום ששייך לקנסו, דשוב לא חילקו בינו ובין אחרים, אבל במי שעשה בתוך של חבירו למי יקנסו הרי זה שנעשה בעבורו אינו רוצה בכך, וסברא זו מצינו בים של שלמה (חולין פ"ז סימן נט) ובמ"ז בסימן צ"ט (ס"ק י), ונאף שהם כתבו דבלא ידע הוי בשונג ובאן אסור אפילו בשונג, נראה דשונג לאו דוקא אלא דכיון דשם לא גזרו בשונג לכן כתבוהו כן, וכן כתבו כמה אחרוני זמנינו, וכמ"ק במשנה ברורה סימן רנ"ג ס"ק צ"ו.

והנה לכאורה היה אפשר לומר גם כאן כן, דזה שמשתמש עם החשמל בביתו אינו רוצה שהעובד בתחנה יעשה מלאכה בשבילו, והוא אינו יודע כלל מזה ולכן אינו יכול לאסור עליו.

ואפילו אם נאמר כן, לא היה מועיל אלא לקדירה שהיה ראוי לאכול גם ללא החשמל, ואינו רוצה כלל בתוספת החשמל, דאז יש לומר דאם נעשה בלי ידיעתו אי אפשר לאסרו עליו, אבל אי ניהא ליה בהתוספת אסור, כמבואר במהרש"ל שם דאי ניהא ליה לא אמרינן אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, וגם בשביל תוספת הנאה לבד גם כן נאסר, דמעשה שבת של יהודי אסור אפילו אם היה נגמר בישולו אלא שנצטמק ויפה לו כמבואר

מיקרי דבר שיש לו מתירין כיון שהוא שימוש תמידי כמבואר בפתחי תשובה בסימן ק"ב (ס"ק ו) ונגם לא מיקרי שעושה ספד"ר לכתחילה כיון שיש צורך בזה, ואכמ"ל. אבל באוכל ומשקה שנתחמם על הפלטה או שנתקרר במקרר י"ל דצריך להמתין עד מוצאי שבת.

אלא דיש לעיין בזה, דבמשנה ברורה (ס"ק ב) כתב דבכל ספק פלוגתא יש להקל במעשה שבת משום ספק דרבנן, דלמה לא החמיר משום דבר שיש לו מתירין. ובאמת דבמגן אברהם ליתא ללשון זה, שכתב כמה פעמים (בסימן רנג ושיח) דבמקום שיש מקילין לכתחילה אין להחמיר בדיעבד, אבל לא משום ספק דרבנן. ואפשר לומר דכוונתם דבמקום שיש מקילין לכתחילה אם כן לשיטתם הוא היתר גמור אפילו להיום ולא החמירו חז"ל בזה כלל לומר החומרא של דשיל"מ, ואם כן הוא ספק בכלל אם חז"ל גזרו על זה משום דשיל"מ ולכן הוי ספק דרבנן לקולא. ולפי זה הוא דוקא בספק פלוגתא אבל לא בספק במציאות כנידון דידן דבזה אי אפשר להתיר בדבר שיש לו מתירין.

ובאמת שכן מבואר דעת הרבה פוסקים דבספק פלוגתא אין להחמיר בדבר שיש לו מתירין, עיין בפמ"ג בפתחה כוללת להלכות יו"ט אות כ"ז, ופר"ח סי' תצ"ז ס"ג, ושאנת אריה סי' צ', ושו"ת רעק"א מהדו"ק סי' ס"ה, ומהרש"ם ח"ב סוס"י קנ"ו, וכ"כ הפנ"י בביצה ל"ה, והיד אברהם על הש"ך סימן ק"י ס"ק נ"ט, וכ"ה באבני מילואים בשו"ת סי' י"א מובא בהנהגות לחם שלמה יעו"ש, וכ"כ בספיקות מלכים פ"י או"י י"ה. ודלא כהמ"ז סי' תצ"ז סק"ט.

אכן כל זה היה מעלה ארוכה אם המציאות היתה כך, אבל אם אין המצב כן אין היתר אפילו לקרות לאורו, וחוששני לסמוך עליהם כי המערכת החשמל בנויה לכל הארץ ביחד

מלאכות לצורך חיסכון

אבל מחמת הדוחק הגדול אמרתי לכתבו ויהיה מה.

הנה אין להתיר מטעם שהם שוגגים, דהמחבר אוסר אפילו בשוגג, ואף דהמשנה ברורה (ס"ק ז) מקיל במקום הצורך, מכל מקום כאן גרוע טפי, דמומר לא חשוב בשוגג רק 'במעות' בדין או במעשה לא קנסו, אבל מומר אפילו יהא תיגוק שנשבה לא שייך לומר שלא קנסו דלא עדיף מגוי, וכמבואר בפרי מגדים בסימן ש"ח ושכ"ה (א"א ס"ק כ"ב), ולא עוד אלא אפילו בכדי שיעשו י"ל דאסור כמבואר שם (וראיה לזה מאנשי מבריה למ. דאסרו חז"ל אף למ"ד דשוגג מותר ע"י סימן רנ"ז ס"א ברמ"א). ועוד דאפשר שאינם בכלל שוגגים כלל ויש לברר אצל כל אחד גודל ידיעתו (עיי בחזו"א י"ד סימן א' ס"ק ו).

אבל יש לומר שיש בזה ספק ספיקא, ספק שמא העובד שם הוא גוי (שכידוע יש אצלם הרבה שלא נתגירו כהלכה, וגם דרוים בתעודת זהות ישראלי אשר אצלם מכונה בשם 'ישראלי'), ואת"ל יהודי שמא הוא שוגג ואז מותר לדעת הגר"א והביאו המשנה ברורה, דאפשר שאין שיעור ידיעתו מגיע למזיד ואפשר שאינו מבחין בין פעולה לפעולה וחושב שיש תמיד היתר של פיקו"נ. ואין לאסור בזה משום מומר דדינו כגוי, דלגוי יש היתר של לצורך עצמו, וכל החסכוניות הם עושים לעצמם ויש בזה ההיתר של האליה רבה הנ"ל (ריש אות ב, א).

אבל עדיין צ"ע בזה אם יש היתר של שוגג, דאפשר דכיון שאפילו אם יודע לו האיסור לא ימנע מלעשותו משום איסור שבת לא מיקרי שוגג כלל, ויש כאן ס"ס להחמיר שמא הוא מזיד ושמא הלכה כהמחבר דגם שוגג אסור, והספק שמא הוא גוי לא הוי ספק השקול עיין בסימן ק"י (בבבלי ס"ס דין לג). וכן ראיתי בספר מאור השבת (ח"א סימן יח הערה ג) שהביא מכתב מהגרש"ז אויערבאך ז"ל בענין זה שכתב וז"ל, וקשה לי להחליט שהמחללים

בסימן רנ"ג ס"א וס"ה ברמ"א, (ואין לומר דדוקא בחזרה שהוא דרבנן אסרו גם במצטמק ויפה לו משא"כ בבישול שהוא איסור תורה, כשם שמצינו דבאיסור דרבנן גזרו יותר לרבי מאיר בשוגג כמבואר בגמ' (לה), דזהו דוקא משום הערמה שחששו בדרבנן להערמה יותר מדאורייתא, אבל מצד הנאה ממעשה שבת ודאי דאיסור תורה יותר חמור).

וכל שכן בדבר שלא היה יכול לעשות בלי הנאה זו כמו קריאה לאור החשמל וכיוצא בה ודאי דאי אפשר להתיר אא"כ יש עוד נר כשר.

ובלאו הכי אין הגדון דומה לראיה, משום ב' טעמים:

א' דזהו דוקא במי שעשה מלאכה בתוך של חבירו, אבל כאן שהעובדים בתחנה עושים מלאכה בתוך שלהם הרי נאסר להם ולאחרים להנות מהמלאכה, ובודאי דמי שעשה מלאכה בתוך שלו דאסור גם לאחרים ליהנות אפילו אם היה ראוי ליהנות מבלעדי המלאכה, כמו בכל מלאכת ישראל דאסור אפילו תוספת הנאה כנ"ל, ולא שייך לומר אין אדם אוסר דבר שאינו שלו כיון שעשה המלאכה בתוך שלו וקנסוהו, וממילא גם לאחרים אסור. ואין היתר מצד שזה שיושב בבית שלו אינו רוצה שהעובד יעשה מלאכה בשבת ויאסרנו, שהרי הוא קונה חשמל שנאסר כבר גם לאחרים.

ב' דזה שמשתמש עם החשמל הוא לוקח קבוע ומגוי אצל החברה בכל השנה, ועל דעת כן הוא התחבר אליהם שיתקנו כל מה שצריך, ומה שייך כאן לומר שאינו יודע ואינו רוצה במלאכות שלהם, הרי אי אפשר להתחבר אליהם למחצה.

- ט -

היתר שוגג

ומחמת הדוחק הגדול אמרתי להעלות על הכתב כמה סברות להקל, ואמנם חלילה לסמוך על סברות אלו כי הם סברות כרס,

וכן ראיתי במנחת שלמה (סימן ה ענף ב) שהסתפק בזה וכתב, דאפשר דאפילו אם ישראל הדליק אש בשבת ובא אחר וחיים תבשיל כנגד האש באופן המותר אפשר דאף שעשה עבירה ליהנות מאש שהובערה בשבת בעבירה מ"מ התבשיל שפיר מותר הואיל והבערת האש לא היתה לשם כך, וצ"ע. ע"ב. (וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ג סימן לה, ויש לחלק).

ויש לומר עוד דלא נאסר משום קנס אלא אם כן נהנה מההנאה שמיוצר על ידי גוף המלאכה ולא מהנאה שנגרם על ידי התולדה שלו, דאפילו בציור של הרשב"א שם שמחמם מים מנר שהדליק י"ל דאפילו שלא נעשה מלאכה בגוף הדבר מ"מ נהנה מגוף הדבר, דהנאת החימום זהו הנאה מגוף הנר, אבל בנידון דידן שאינו נהנה מגוף האנגריה והזרם אלא מפלטה ומקרר וגורר שיש בהם כוחות לפתח את האנגריה להנאה אחרת אין בזה איסור, ודמי קצת לנטוע אילן בשבת שהייבוהו חו"ל לעקור את גוף הנטיעה, אבל אם לא עקר אין הפירות נאסרים (עיין מנחת שלמה ח"א סוס"ה, ה, וע"ע בסימן שז ס"ד וי"ל דשם מיירי בקצץ עיי"ש בביאור הלכה).

ולא דמי לפירות שהוציא ישראל חוץ לתחום דאסור כמבואר בסימן ת"ה (ס"ט), דזהו ההנאה של מלאכת הוצאה, וכן לפת הטמונים בקרקע והוציאם גוי אסור ליהנות מהם כמבואר במגן אברהם סוס"ה תקי"ה, כיון שיש לו הנאה מגוף המלאכה במה שנמצא הלפת, משא"כ כאן דהנאה בא ע"י גוף שני שהוסף בה פעולה יתכן דאין איסור בזה.

אבל צ"ע בזה, דזה ודאי בדבר שדרכו בכך וזה עיקר הנאתו לא דמי לאילן, למשל, מי שנוסע באוטו לא מיקרי הנאה אחרת אע"פ שעיקר המלאכה היא הבערה כיון דזהו דרך הנאתו. ולאידך גיסא, מי שמחמם ביצים במדגירות ע"י חום החשמל ויוצאים מזה אפרוחים שפיר י"ל דדמי לאילן וזה מיקרי

דינם כשוגג או כתינוק שנשבה הואיל ויודעים ששומרי תורה צועקים על זה. ע"כ.

- י -

תולדה ממעשה שבת

ואמרתי לצרף עוד סברא, והוא: בבית יוסף בסימן רנ"ג מבואר בתשובת הרשב"א דאפילו אם אינו נהנה מגוף הדבר שנעשה בו המלאכה רק מתולדה של המלאכה גם כן אסור, שכתב, שאם ציוה לגוי להדליק נר ולהחם תבשיל שנתבשל כבר כל צרכו, גם התבשיל נאסר אע"פ שלא נעשה מלאכה בגוף התבשיל. ע"כ.

ויש לעיין אם חומרא זה הוא דוקא אם ציוה לגוי להדליק נר כדי לחמם התבשיל דחיישינן שמא יאמר לו לעשות כן עוד הפעם כמבואר לעיל (אות ב), אבל ישראל שהדליק אש ואח"כ בא מי שהוא וחיים תבשיל אצלו אפשר דאין לאסור התבשיל בהנאה, דדוקא בגוי שיש חשש של שמא יאמר הוסיפו קנס על כל מה שציוה לו, אבל בישראל אין חשש של שמא יאמר וי"ל דדוקא הדבר שנעשה בו המלאכה קנסוהו אבל לא מה שנוול ממנו. וצ"ע אם יש מקור לחלק כן, ועכ"פ אם אין אפשרות לחמם רק ע"י אש זו נראה מסברא לאסור עיין בטי"ז סימן תק"ב (ס"א).

ואם נאמר כן יש לומר דבנידון דידן דהזרם נוצר מהבערה לא נאסר משום קנס על גוף הדבר, כיון שלא נעשה מלאכה בגוף הגלגל שמייצר הזרם שהוא רק תולדה ממלאכת הבערה, אפשר שלא נאסר מחמת מלאכת ישראל, ורק משום מעשה מומר שדינו כגוי יש לאסור, ובזה מהני אם עושה כן לצורך עצמו. אבל דחוק מאוד לומר כן וצריך ראיה להתיר.

עוד יש להסתפק האם דוקא כשעשה המלאכה לשם הנאה זו קנסוהו, אבל אם הדליק נר להאיר ואחר כך בא אחר וחיים תבשיל כנגדו, י"ל דלא אסרוהו כיון שלא נעשה מלאכה בגוף התבשיל, וגם המלאכה לא על דעת זו נעשה.

מלאכות לצורך חיסכון

להביא אפילו רק סמך היתר, מה שמצאתי על פי שיטות שונות להקל אפילו אם הם דחויים מהלכה.

אפשר שיש לצרף במקום דחק בזה דעת השואל ומשיב (מהדורה ב' ח"ד סימן י' ד"ה והנה), והמקום שמואל (סימן יז), ושו"ת הרא"ם (סימן נז), שכתבו דאף שיש לומר דין ישראל היינו דוקא כלפי דידן שאסור להכשילו משום לפני עיור אבל לא לענין קנס, דאי אפשר למיקנסיה, וע"כ רצו להתיר חמץ של מומר שעבר עליו הפסח. ואף שהמשנה ברורה בסימן תמ"ח (ס"ק יא) פסק להחמיר, וכן דעת האחרונים שם, מ"מ כאן יש לעשות סניף לזה כיון שהוא דוחק גמור. ועיין בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן ח) שהאריך בזה.

גם י"ל דעיקר הקנס אסרו חז"ל עליו ומשום לא פלוג אסרו גם על אחרים, וזהו דוקא כשעיקר הבישול הוא בשבילו, אבל כאן שעיקר עשייתו הוא לצורך אחרים והוא לא נהנה ממנו אלא האחרים, והם אין בידם לעשותו בהיתר, לא קנסו לאחרים, ובפרט בהשתמשות בחשמל שהוא דבר חיוני דבר יום ביומו, ואי אפשר להציבור להיות מבלעדי זה, אפשר דלא גזרו חז"ל לאסרו משום מעשה שבת, דלא גזרו על דבר שאין הציבור יכול לעמוד בו, וכיוצא בו מצינו בשו"ת הרמ"ע מפאנו סימן כ"ז ומובא בפרי חדש ופרי מגדים ביו"ד סוס"י ק"ה שכתב כעין זה לענין ביטול איסור לכתחילה עיי"ש.

- יג -

זה וזה גורם

גם יש לעיין אם יש להתיר משום זה וזה גורם, דהיינו שיש בתחילת השבת כח חשמל של היתר, ובאמצע השבת הם באים ומוסיפים עוד כח על החשמל הקיים, שאם לא כן יהיה מתח גבוה ותיקנס כל החשמל.

ואם המציאות הוא אכן כך, דהיינו שאין כאן אלא תוספת כח, (ואינם מחליפים גנרטור חדש שהוא כח חדש לגמרי, ואילו הגנרטור הישן

פירות, דהנאת האפרוחים אינה הנאת המלאכה של ההבערה שבתחנת חשמל. וכן ראיתי בשם הגר"ש אלישיב ז"ל לענין מים שנשאבו על ידי זרם החשמל דמותר מהאי טעמא. אבל חימום פלטה וקירור מזגן שברגע זה הזרם נותן כח להפעילו י"ל דזה חשוב כהנאה אחת. וצ"ע, ונראה דהבעלים ודאי אסור לו ליהנות מזה שהוא משתמש עם הזרם של החשמל, אבל אדם אחר י"ל דמותר, וצ"ע בזה דחידוש הוא לומר כן.

- יא -

קנס על דבר שאינו שלו

ואפשר שיש לעשות עוד סניף להתיר, דחברת חשמל אין ע"ז בעלות כללות שהוא חברה בע"מ כללית, ויש אומרים דאין על זה שם בעלות (עיין בשו"ת מהרש"ג ח"א סימן מג), ואפשר דלא שייך ליתן קנס על דבר שאינו שלו, ולכן אין הזרם שנוצר נאסר משום קנס אלא משום גזירה של שמא יאמר וכנ"ל (אות ב, א) ובזה מהני ההיתר של לצרכו, וצ"ע בזה דמ"מ כיון שנוצר ע"י יהודים שרוצים בקיומו ויש להם רשות לעשות כן יש לקנוס שלא יהנו מעשיהם הרעים, ואין צריך ע"ז שם בעלות כלל, בשגם ד"ל דכיון שכל החברה מתנהל ע"י יהודים הרי זה מיקרי בעלות, וכן מסתבר.

אבל כל מה שכתבתי מאות ח' עד כאן הם סברות בעלמא, וחלילה לסמוך על זה, ולא כתבתיים אלא מחמת הדוחק הגדול, וגם מצד המנהג איני רואה בזה מנהג ומעשה רב להתיר, כי הפעולות של חיסכון לא היה ידוע עד השנים האחרונות שגילו את זה.

- יב -

אם יש לקנוס לאחרים משום מעשה מומר

ומאחר שהוא דבר שאי אפשר לזוהר בזה, שאי אפשר שלא ליהנות כלל מהחשמל, ובפרט ברחובות ובמקומות ציבוריים, אמרתי

יתבשל עוד, דזהו חיוב מבשל לגרום שיתקן מאכל ע"י כח האש.

וכן לגבי נר מה שממשיך לדלוך ע"י הוספת השמן נעשה רק ע"י מעשה האיסור, והנאתו בא ממעשה איסור בלבד. ולא אמרינן דמ"מ יש כאן גם שמן של היתר, דמ"מ ההנאה הוא רק ע"י המעשה של איסור. ואף דהתילה הוא של היתר, זה לא מיקרי זוז"ג דעיקר ההנאה הוא מהשמן ואכמ"ל.

אבל בנידון דידן אין בכח תוספת ההבערות שנעשה כשיעור לייצר זרם גבוה, והוא קיים רק בצירוף ההבערה של היתר, ושפיר י"ל דאמרינן בזה זוז"ג אע"פ שמתקיים ע"י מעשה איסור, כיון שאינו מתקיים רק ע"י היתר ואיסור ביחד, ואינו נהנה רק ממעשה של איסור והיתר ביחד. ולא דמי לסתימת התנור דמרגע שסתם התנור מתחייב מעתה על כל מעשה הבישול, משא"כ בזה שאינו חייב רק על תוספת ההבערה.

ואמנם ראיתי במנחת שלמה (ח"א סימן ה) שכתב וז"ל, נראה שאם אחד הגדיל את האש בשבת או הוסיף עוד עצים בשבת תחת התבשיל והקדים בכך את גמר הבישול דבכה"ג התבשיל ודאי אסור, ואף שעיקר הבישול הוא מהאש של ערב שבת אשר הוא בהיתר ואף גמר הבישול נעשה ג"כ רק בצירוף של האש הקודם יחד עם האש שהוסיף, מ"מ פשוט הדבר דאין זה שייך כלל לזוז"ג כיון דבשעה שהגדיל את האש הקדירה עומדת כבר עליה והוא מקדים בכך את הבישול לכן אין דנים כלל על האש אלא על הקדמת הבישול שנעשה בעבירה בשבת ושפיר אסר כל התבשיל, ע"כ.

ונראה דנידון דידן שונה הוא, דשם המלאכה הוא מעשה הבישול, ומרגע שהגדיל האש הרי הוא עובר בבישול מדאורייתא אף שהיה מתבשל מבלעדיו, והיה חייב להסיר התבשיל מן האש בכל רגע ורגע, וכיון שניכר ההנאה מצד הקדמת הבישול יש לקנסו ולאסרו. אבל

נכבה, וכן מסתבר), יש לברר אם יש היתר של זה וזה גורם.

ולכאורה נראה פשוט דלא שייך זה וזה גורם אלא באיסור עצמי, כגון פרי שבא מאילן מורכב, או ולד הבא מזכר איסור ונקיבה היתר, או איסור והיתר שהחמיצו לעיסה וכיוצא באלו. אבל בקנס לא מצינו כן, אלא כל שעבר על דאורייתא קנסוהו שלא יהנו מעשיו הרעים, וכיון שלולי ההוספה שהוסיף לא היה לו חשמה נמצא שנהנה ממעשה רע שנעשה בשבת.

וראיה לזה מסוף סימן רנ"ט דיהודי שסתם התנור שיש שם קדירות שאינם מבושלות כל הצורך פסק המשנה ברורה ס"ק כ"ה דאפילו בדיעבד אסור, וגם לגוי לא הקיל שם בס"ק כ"ו אלא משום דהוי תוספת הנאה, ולולי מעשיו היה גם מתבשל לבסוף, הרי דגם שם שעיקר מעשה הבישול נעשה בהיתר ורק שקצת נתקרב הבישול ע"י סתימת התנור נאסר, כל שכן כאן שנהנה ממש ממעשה זו.

ועוד ראיה בסימן רע"ו ס"ד דגוי שהוסיף שמן בנר דמותר להשתמש רק כדי שיכלה השמן שהיה בו כבר, ולא התיר אחר כך משום שנשאר שמן היתר ואיסור ביחד דאיכא זה וזה גורם, והסברא הוא ברורה ופשוטה כנ"ל.

אבל יש לדחות, דבתבשיל אין היתר של זוז"ג דהחלק שנשתבח התבשיל היה רק לאחר שנעשה מעשה איסור, ואף דעיקר הבישול שמקודם היה ע"י היתר, מ"מ השבת נעשה רק ע"י האיסור (עיין יו"ד סימן קמב ס"ז), ונמצא שנהנה בשבת התבשיל ממעשה איסור בלבד. ואין לומר שגם לאחר שסתם התנור היה התבשיל מתבשל והולך רק בצירוף האש והחום שבתנור, ואם כן יש כאן זה וזה גורם. דמרגע שסתם התנור וגרם להקדמת הבישול עבר באיסור דאורייתא של בישול, ומעתה יש כאן מעשה בישול באיסור, וחייב להסיר התבשיל מן התנור בכל רגע ורגע כדי שלא

מלאכות לצורך חיסכון

ויש בדמות ראייה לזה מסימן רמ"ד (ס"ב) דאם בנו אינם יהודים לישראל בית בשבת באיסור נכון להחמיר שלא יכנסו בו. וכתב שם בשולחן ערוך הרב (ק"א ס"ק ד) דאין חילוק בין אם בנו כל הבית בשבת או רק מקצתו בשבת, וכן כתב המהרש"ק ז"ל (שו"ת האלף לך שלמה ח"א סימן צ"ז) דכיון שהוא קנס אין חילוק אם נבנה כל הבית או מקצתו, ולא שייך בזה ביטול ברוב. והיינו דכיון דלולי מעשיו הרעים לא היה כאן בית נמצא שנהנה ממעשה איסור, ולא מהני מה שיש בזה עוד גורם היתר. ויש לדחות דשם חמור יותר משום שהיא מלאכה בפרהסיא, וגם יש לומר שבנו שם דבר המסויים בשבת שזה אינו נכלל בדין זה וזה גורם.

ונמצינו למדים לפי כל זה דבאופן שיש רק תוספת הנאה יש להתיר, למשל, כשהתבשיל שעל הפלטה מצטמק ויפח לו, דאז אינו נהנה מגוף מעשה האיסור רק בתוספת הנאה, אנו רואים בתבשיל זה כאילו רק מעורב בו איסור הנאה ויש להתיר משום זה וזה גורם. ויתכן שיש להתיר גם בהנאה ממש משום זה וזה גורם, דלא עדיף איסור הנאה מעשה שבת מסתם איסור הנאה דמותר, וכן מסתבר.

אלא שיש לברר האם המציאות הוא אכן כך, דאפשר שכן נהנים מתוספת ההבערה בעצמה, למשל אפשר שהם מוסיפים מים בדודים לצורך קיטור, וכעבור כמה זמן יתכן שהיו המים נגמרים לולי התוספת שהוסיף, ונמצא שנהנים מתוספת האיסור לבד, וצ"ע בזה.

והצעתי דברי אלה לפני מהגרס בחברת חשמל ואמר לי שאינו יכול לקבוע כן, כי לפעמים עיקר המערכת בנויה על מצב ידני ולא על מצב אוטומטי, ואי אפשר לקבוע דבר בזה לפי שהוא כרוך בהרבה פרטים, (ואמר שהוא מקווה שבעוד משך זמן יתוקן הדבר שיהיה הכל על מצב אוטומטי, אבל בינתיים אינו כן). ומ"מ נראה דמכלל ספק לא יצא עדיין, ואפשר

כאן אין יצירת הזרם עיקר המלאכה אלא ההבערה, ועל האש אנו דנים, וכל שאין ניכר ההנאה מאש האיסור לבד אלא בצירוף ההיתר שפיר יש לומר דזה וזה גורם ומותר.

אלא דלא הבנתי דברי הגרש"ז דבלאו הקדמת הבישול היה לו לומר דנהנה גם מעצם גמר הבישול שהיה באיסור. ואחר זה מצאתי בספר דרור יקרא (עמ' רט) העתק משיעורו של הגרש"ז ז"ל שכתב שם בסינון אחר קצת, דבמבשל נעשה המלאכה בכל התבשיל ולכן לא שייך זוז"ג, והיא ממש כדברינו. ולפי זה בנידון דידן שהזרם הוא תוצאה ממלאכת איסור והיתר י"ל דשפיר אמרינן זוז"ג, ואע"פ שנהנה ממעשה שבת לא אסרוהו יותר מסתם איסור הנאה דמותר בזוז"ג.

ויש להביא ראייה לזה מדין הנותן מלח בתבשיל דמתירין משום זה וזה גורם, כיון שיש שם גם מלח של היתר, כמבואר בסימן ש"ח (ס"ט ומשנ"ב ס"ק עג). והיינו דכיון שלא נעשה איסור בכל התבשיל רק בהמלח שהוסיף, וההנאה באה משניהם ביחד, על כן לא קנסוהו לאיסור התבשיל.

ויש לחלק, דאפשר דדוקא בתוספת הנאה מתירין משום זה וזה גורם, לפי שהיה יכול ליהנות מהתבשיל גם לולי המלח, ונמצא דלא שייך לקנסו שהרי לא הועילו מעשיו הרעים על עיקר ההנאה, ולכן אנו רואים ההוספה של ההנאה כאילו שיש כאן הנאת איסור מעורב בתוך התבשיל, והאיסור הזה בא לאיסור את המותר כבר, וע"ז אמרינן דכיון שאין התוספת מן האיסור לבד אלא בצירוף טעם מלח של היתר, מותר משום זה וזה גורם, דאין בכח האיסור לאסור את המותר כיון שהוא בא מצירוף איסור והיתר. אבל בנידון דידן דלולי האיסור לא היה נהנה כלל י"ל דשפיר קנסוהו שלא יועילו מעשיו הרעים, שהרי נהנה ממעשה האיסור, דלולי המעשה האיסור לא היה כאן זרם חשמל.

לאחר שנתערב נאסר, לא חשוב שביטל איסור בידים. והוא הדין בנידון דידן לא עירב איסור בהיתר אלא עשה מלאכה דאורייתא של הבערה ועי"ז נוצר תערובת איסור והיתר.

ויש לדחות, דבמלח לא נתכוין כלל לבטל חלק האיסור בהיתר אלא להטעים התבשיל, ולא ידע שיש איסור הנאה מן המלח אע"פ שידע שאסור לעשות מלאכה זו, ולכן לא חשוב שביטל איסור בהיתר. אבל מי שמומין החשמל ויודע שיש בזה חלק של איסור ורוצה שיתבטל חלק האיסור בהיתר כדי שיוכל להשתמש בו, הרי זה כמי שנותן קדירתו לגוי שיבטל בשבילו, שאם עשה כן אסור אפילו בדיעבד.

ומכל מקום האמת דמשום זה אין לאסור בדיעבד, דלענין זה וזה גורם לא אסור בדיעבד אפילו אם עשה כן במזיד, כמו שכתבו האמרי בינה (דיני בב"ח ותערובת דין ו) ושו"ת בית יצחק (דרשות דרוש יד אות ח) וכדמוכח בגמרא (ע"י מ"ט). שאם נטע והרכיב מותר.

גם אין לאסור מטעם המבואר בסימן תקי"ז (ס"ב) דישאל שרגיל לומר לאינו יהודי לקנות לו יונים אסור לאכול מהם, ואף שאם אמר כן במקרה מותר בדיעבד, מכל מקום כיון שרגיל לומר לו קנסוהו כאילו הוא בעצמו קנה. דשאני התם דאם הוא בעצמו היה קונה היה אסור לו גם בדיעבד, על כן החמירו עליו כאילו שהוא בעצמו עשה כן, משא"כ כאן דמותר בדיעבד גם להעושה בעצמו משום זוז"ג לכן מותר גם למי שנעשה בשבילו בדרך קבע.

לצרף היתר זה עם סברות וההיתרים הנ"ל להיתר בדיעבד בתוספת הנאה.

- יד -

זה וזה גורם לכתחילה

אמנם כל ההיתר הזה אינו אלא בדיעבד, דזה וזה גורם אסור לכתחילה, וכשם שאסור להזמין לכתחילה אצל מי שרגיל לבטל איסור בידים, ואפילו אצל גוי, כמבואר ביו"ד סימן קכ"ב (סעיף ז). הוא הדין בזה וזה גורם, ואם כן אסור לכתחילה להזמין חיבור חשמל מערב שבת כדי ליהנות מזרם חשמל בזה.

ולכאורה היה אפשר לומר דמהאי טעמא יש לאסור גם בדיעבד, שהרי מי שאמר לגוי לבטל איסור בידים אסור ליהנות ממנו גם בדיעבד כיון שביטל איסור במזיד, כמבואר בפרי מגדים ביו"ד סימן צ"ט (שפ"ד ס"ק ז), וכל שכן ישראל שביטל איסור במזיד דאסור למי שנעשה בשבילו. ואם כן הוא הדין בזה וזה גורם שהוא מדין ביטול כמבואר בר"ן (ע"ז כא), ועיין באבני מילואים סימן ו' שהאריך בזה.

אבל יש להביא ראיה להיתר מדין מלח הנ"ל דמבואר בבית יוסף דאפילו אם עבר ונתן מלח בתבשיל במזיד מותר משום זה וזה גורם ומשום ביטול, ולא אסרוהו משום מבטל איסור במזיד. ועל כרחק צ"ל דדוקא כשביטל איסור בתוך היתר קנסוהו, אבל כאן שבשעה שנתן המלח בתבשיל לא היה המלח עדיין אסור ורק

פרק ה

חששות באיסור גברא

- א -

החששות משום איסור גברא

ה' יש לומר שיש חשש חילול ה' במה שנחנה לכתחילה מדבר שנעשה על ידי מחללי שבתות במזיד, אף אם יהיה בזה היתר משום מעשה שבת.

- ב -

לפני עיור

לענין ב' החששות הראשונות של לפני עיור ומסייע ידי עובדי עבירה, יש לומר שני טעמים להיתר: טעם א' ו"ל שכל אחד בפני עצמו אינו מכשיל, דאין הורם של כל יחיד ויחיד בפני עצמו מעלה צורך להבעיר הבערות בתחנת החשמל אלא ע"י הרבה אנשים ביחד, וכל אחד ואחד הוא פחות ממסייע כיון שאין הוא עצמו גורם כלל, ועוד דיתכן שכל אחד יכול לומר כאן דגם לולי מעשיו היו הרבה אנשים שבשבילים היו חייבים להוסיף במלאכות ומה שהוא משתמש אינו אפילו מסייע.

ועיין בשו"ת אגרות משה (ח"ב סימן סא) שמי שהוא מנוי במוסד שמחלל שבת הרי הוא מסייע לחילול שבת, ואם כן כל שכן בנידון דידן. וכן עיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן עט) שהביא בשם הקהילות יעקב והחזון איש ו"ל דהקונה מבית הרושת של ישראל המחלל שבת, ואילו היו כל היראים נמנעים מלקנות אצלו, היה ממעט בחילול איזה שבתות בשנה, או שהיה ממעט בפועלים, או בשעות העבודה או בכמותה, נמצא שכל קונה וקונה מסייע ממש, שיחלל שבת יותר משאילו לא קנה, ויש בזה איסור לפני עיור דאורייתא. ע"ב.

ומכל מקום ו"ל דשם כל קונה וקונה כשבא לקנות מעורר את רצון המוכר ומנהל המוסד להמשיך במעשיהם ומחזק ידיהם, משא"כ

ועתה נבוא לדון מצד אם יש חשש איסור גברא. דהיינו דאף אם נסמוך להתיר ליהנות מהחשמל ברחוב או במקומות ציבוריים או בבית חבירו, יש לדון האם כל אחד חייב לנתק ביתו מהחשמל קודם שבת, ולפחות שלא להכין שעון הגורם שינוי בזרם, שעל ידי זה הוא גורם להעובדים בתחנת חשמל לעשות מלאכות; והשאלה מתחלקת לה' חלקים:

א', שגורם להם לעשות מלאכות גמורות לצורך חיסכון, ויש לדון בזה אם יש בזה איסור לפני עיור.

ב', שגורם להם להרבות בהבערות לצורך פיקוח נפש, וכיון שאין כוונתם בשביל החולים הרי הם צריכים כפרה, דנתכיון לאכול בשר חזיר והעלה בידו בשר מלה צריך כפרה, וא"כ יש לדון אם יש בזה חשש של לפני עיור.

ג', אם יש חיוב מערב שבת למנוע מלאכות של פיקוח נפש בשבת, שאם לא ישתמשו הבריאם בשבת לא יהיו כל כך שינויים ועומס גדול ולא יצטרכו לחלל שבת, או שימעטו עכ"פ בהרבה מלאכות.

ד', דיש לומר דלכתחילה צריך כל אחד להשתדל מערב שבת שלא יהא צריך העושה לעשות מלאכה גדולה בשבת לצורך פיקוח נפש, וכל שכן שלא יגרום במעשיו (כגון ע"י שינוי מצב שעון שבת) שיתרבה המלאכה באמצע השבת, דהא חולה שאפשר לאכול איסור קל אין נותנים לו איסור חמור, וכל מה שאפשר לעשות בהיתר עושים.

קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ובמקום מצוה מותר לצאת אפילו בערב שבת ופוסק עמהם לשבות ואם אחר כך לא ירצו לשבות יכול ללכת עמהם חוץ לתחום מפני פיקוח נפש. ע"כ.

הרי מבואר שיש חיוב למנוע מלאכות של פיקוח נפש בתוך ג' ימים של שבת, וגם לצורך מצוה לא התירו אלא אם פוסק עמהם לשבות, ועיי"ש בבאור הלכה דהפסיקה הוא לעיכובא דאם לא יפסק עמו בודאי יבוא לחלול שבת, ועיי"ש דיש אומרים דאפילו מתחילת השבוע אם הוא יודע בודאי שיצטרך לעשות מלאכה בשבת אסור לצאת, והביאו במשנה ברורה שם (ס"ק כו).

ולפי זה יש לדון בנידון דידן שיש אפשרות למעט במלאכת של פיקוח נפש ע"י שכל הבראים לא ישתמשו בחשמל, דלכאורה יש לנתק החשמל בערב שבת כדי למעט במלאכת איסור.

אבל נראה שיש חילוק בכל זה, דהנה בסימן שמ"ד כתב בשער הציון (ס"ק ט) ובבאור הלכה שם (ס"א ד"ה מצומצמת) דאיש הצבא שהוצרך לו מטעם הממשלה לעשות איוו מלאכה דאורייתא ויוכל לעשות זה בעשי"ק בודאי מחוייב לעשות כן כדי שלא יצטרך למחר לחלל שבת. ועיי"ש שדייק בן מדין ההולך במדבר ואינו יודע באיזה יום הוא שבת. ולכאורה צ"ב למה לא הוכיח בן מהא דסימן רמ"ח שמפורש בן.

ונראה שיש חילוק בזה, דזה ודאי שכל אדם חייב להכין עצמו מערב שבת לשבת, ולא יוכל לומר דבשבת יעשה מלאכה לצורך פרנסתו בשביל פיקוח נפש, כמו שכתוב והיה ביום הששי והכינו, דהתורה צויתה על כל אדם להכין עצמו לשבת כדי שלא יצטרך לעשות מלאכה בשבת, ועל כן מי שעומד בערב שבת ומוטל עליו לעשות מלאכה חייב לעשותו מבעוד יום ולא להמתין עד שבת, ועל זה כתב

בנידון דידן שכל אחד ואחד בפני עצמו שמשמש עם החשמל אינו מעורר בזה רצונם כלל, אלא ע"י צירוף כמה ביחד וי"ל כסברא הנ"ל. וצ"ע. ועיין בשו"ת כתב סופר (יו"ד סימן פג) אבל ע"ע בגמרא סנהדרין (קמ:).

טעם ב'. י"ל דכיון שהשימוש בחשמל הוא דבר חיוני מותר לו להשתמש ואינו צריך למנוע מזה ולחשוב דיש מי שיכשל בזה עם איסור.

דעייין בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סימן קמה) שכתב דעל לאו דלפני עיור אין צריך להוציא ממון, והוא על פי מה שכתב הרמ"א ביו"ד סימן של"ד (סעיף מח) דאף על פי שחייב אדם למחות בעוברי עבירה מכל מקום אין אדם חייב להוציא ממנו על זה עיי"ש, אם כן י"ל דהכא נמי כיון שהוא דבר חיוני אין צריך להפסיד לנתק החשמל, מיהו כאן חמור יותר דאינו מוציא ממנו ואדרבה נהנה מעוברי עבירה.

ויש לצרף עוד כמה שיטות די"א דאין איסור לפני עיור למומר (עיין ש"ך ביו"ד סימן קנ"א ס"ק ו' אבל עיין משנ"ב סימן תמ"ח ס"ק י"א דלדינא יש להחמיר בזה), וי"א דאין איסור לפני עיור אלא כשעושה מעשה (עיין בשדי חמד אסיפת דינים מרעכת ו' כלל כו אות כה) וא"כ י"ל דאם אינו מפעיל שעון שבת אינו עושה שום מעשה בזה, ועוד י"ל דבכחאי גוונא שאינו עושה כלום בשבת י"א דשלא בשעת העבירה ליכא לפני עיור (עיין שו"ת מהרש"ם ח"ב סימן קפד, והאחרונים חלקו עליו) ויש לדון בכל זה.

- ג -

למנוע מלאכות של פיקוח נפש

ולענין אם יש חיוב מערב שבת למנוע מלאכות של פיקוח נפש בשבת, מבואר בסימן רמ"ח (ס"ד) דהיוצאים בשיירא במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, ג' ימים

פיקו"ג, שאינו חיוב להפסיד במקום שיש היתר כמו שנתבאר לעיל (עיין במנחת שלמה ח"א סימן ז), והכי נמי אינו חייב לישב בחושך ולמרוח בכדי למנוע מלאכות של פיקוח נפש.

אבל הנידון דומה לראיה, דשם אין אדם אחר צריך להפסיד במצב של פיקוח נפש שיש לו היתר, אבל כאן הרי הוא מרבה לכתחילה מלאכות בשבילו שלא לצורך פיקו"ג. ובלאו הכי יש לומר דנידון דידן חמור יותר מבסימן רמ"ד, די"ל דשם אינו חייב למנוע את עצמו מלהיכנס בהיתר של פיקוח נפש, אבל כאן שהריבוי במלאכות אינו לצורך פיקוח נפש י"ל דאסור להכניס עצמו לכך אע"פ שלבסוף יהיה בזה היתר של פיקוח נפש.

אבל אפשר לומר דכל אחד ואחד בפני עצמו אינו גורם שום דבר במה שמנתק עצמו מן החשמל ומה שמכין שעון שבת, עיין לעיל (אבות ב).

ומעם זה יועיל גם לחשש הד' שנעשה מלאכות גם בשביל הבריא ויש בידו למנוע שיהיה רק איסור קל ולא איסור חמור. דעיין בשו"ת אבן ישראל (הל' מא"ס פרק יד הלכה טז יז) שכתב דדינא דחקל חקל תחילה הוא משום איסור המאכיל ולא משום איסור האוכל, כי עצם הדבר נותר לו, ואם כן י"ל דכיון שכל אחד ואחד בפני עצמו אינו גורם אין איסור בזה. וצ"ע.

ומכל מקום אף שאין לכופף ולחייב מכל מקום ודאי דמצד מידת האמת ומצד מידת חסידות יש לכל אחד ואחד להיזהר שלא יגרום על ידו אפילו ספק מלאכה של פיקוח נפש (עיין משנה ברורה סימן של ס"ק א ובספר חסידים סימן תשצג).

המשנה ברורה בסימן שמ"ד דאפילו אם הזמן הקבוע שלו הוא בשבת מכל מקום חייב להקדים לעשות כל מלאכתו בערב שבת.

אבל בסימן רמ"ה מדובר באופן שאינו יכול להקדים המלאכות של שבת לערב שבת, אלא או שיצא בשיירה או לא, וע"ז מבואר שם דג' ימים קודם שבת אינו חייב למנוע את עצמו מלצאת בשיירה, וכן לצורך מצוה אינו חייב למנוע עצמו מלצאת אפילו בערב שבת, אבל בתוך ג' ימים שלא לצורך מצוה חייב למנוע את עצמו מלצאת כיון שיהיה צריך לחלל שבת בשבת.

והנה נידון דידן דומה לסימן רמ"ח ולא לסימן שמ"ד, שאין באפשרותו להקדים המלאכות של שבת בערב שבת, ועיקר הדיון הוא האם אנו חייבים למנוע מלהשתמש עם החשמל בשבת כדי שיתמעט מלאכת פיקוח נפש.

והנה לפי דעת המשנה ברורה שיש חיוב למנוע מלאכות אלו לכאורה גם כאן יש חיוב לעשות כן, דאפילו שיש לומר שזה דומה לצורך מצוה, מכל מקום חייב לפסוק עמהם מערב שבת שלא לעשות מלאכות אלו וכאן לא שייך לפסוק, ולכאורה אם הוא מכין שעון שבת הוא חמור יותר שהרי בזה גורם שינוי בשבת עצמו.

אלא דיש לומר דשם האיסור הוא להכניס עצמו למקום חולי, דבעת אין צריך לחלל שבת והוא עומד להכניס עצמו במקום שיעצרכו לחלל שבת. אבל כאן מה שמשמש עם החשמל לא מיקרי שמכניס עצמו למקום חולי, דזהו דרך ההשתמשות רגיל, ומה שמנתק עצמו מן החשמל נקרא הפסד וטירחא, וזה דומה לחולה שצריך לנר בשבת שאין צריך להביא נר ממקום אחר כיון שיש לו היתר של

תבנא לדינא

לפי מה שבררתי מפי מומחים המכירים ובקיאים, וכן לפי מה ששמעתי מפי סופרים וממה שראיתי בספרים, אין זרם החשמל מתנהל אוטומטי ויש בו התערבות בני אדם שאינם שומרי שבת רח"ל, ולפי המציאות כהיום הוא עושים בודאי ובלי ספק בכל שבת ושבת מלאכות לצורך היסכון כספי ועל ידי זה מתקיים הזרם.

לבן מעיקר הדין יש איסור הנאה להשתמש עם החשמל בשבת, ויש לכל אדם להתקין גינורטר או מצברים בביתו קודם השבת, ומי שנוסע מביתו קודם שבת, נכון לנתק עצמו מחברת החשמל, כדי שלא יגרום על ידו מלאכת איסור. וזהו מלבד הוראת זקן החזון איש זי"ע, שהורה דביון שנהנה ממלאכה של מחללי שבתות שעושים למרוד, אף אם נמצא איזה היתר יש בזה משום איסור חילול השם.

אבל כיון שהוא דבר שאי אפשר ליזהר בזה, הן במקום ציבורי, והן ברחוב שאי אפשר שלא להסתכל בשום דבר כלל, וכן אם נקלע להיות אורח אצל בעל הבית שאין לו חשמל כשר לשבת, יש לדון לסמוך על ההיתרים שנתבאר בקונטרס, ואף שכל ההיתרים הם מפוקפקים, ואין אף באחד מהם היתר בשופי, מכל מקום בשעת הדחק גדול כזה ואי אפשר בענין אחר, אפשר לסמוך על זה משום ספק זה וזה גורם, שיחיה ספק דרבנן, ואף שלפעמים הוא דבר שיש לו מתירין יש לצרף לזה שיטת האומרים דלא שייך קנס על ישראל על מומר, ואפשר שיש גם ספק שונג, והיא רק הנאה מתולדה של מעשה שבת. ולפעמים באופנים מיוחדים שייך גם ההיתר של אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, כאשר נתבאר.

יעזרני הקב"ה שנוכח לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא ולא נכשל בדבר הלכה